

„SIESS, KERESZTYÉN, LELKI JÓT VALLANI” – ÖTSZÁZ ÉVES TINÓDI DALLA A PROTESTÁNS KÓRUSIRODALOMBAN

A protestáns énekeskönyvek őriznek néhány olyan dallamot a Reformáció első évtizedeiből, a XVI. századból, amelyek ma is időszerű üzenettel bírnak. Ilyen Tinódi Lantos Sebestyén két éneke: a *Siess, keresztyén, lelki jót hallani*, valamint az *Imádkozzatok és buzgón kérjetelek* szövegkezdetű. Első mondatomban az *őriznek* kifejezést használtam, mert valóban féltve óvott kincsnek számítanak ma, abban a korban, amelyben minden régi elvetendőnek ítéltetik, sokak elgondolása szerint. Kodály Zoltán írta le 1935-ben: „*Akadtak, akik a régi dal ápolásába holmi reakciós, hátratekintő, visszafelé haladó szándékot szeretnének belemagyarázni. Elfelejtik, hogy minden nagy művészetnek kettős arca van: mennél régibb századokba nyúlnak vissza a gyökerei, annál messzibb jövőbe sugárzik ki. A fa koronája oly magasra nő, amilyen mélyen fúródik gyökere a talajba. A magyar zene is: minél mélyebben bocsátja gyökereit a magyar lélek talajába, annál magasabbra nő a koronája, annál tovább él...*”¹

Az iskolai tankönyvek Tinódit a magyar epikus költészet jelentős alakjaként, a 16. század legkiválóbb énekmondójaként mutatják be. 1505 körül született, a Baranya megyei Tinód községben. Pécssett járt iskolába, ahol latin nyelvtudásra tett szert és a kottaolvasást is megtanulta. Szigetváron vitézként és íródeákként szolgált Török Bálint udvarában, majd annak fogságba kerülését követően, vándorénekes módjára bejárta az egész országot. Végül Kassán telepedett le. 1556-ban halt meg, Sárváron.² Több helyszínen emléktábla, szobor és festmény emlékeztet a magyar kultúrtörténet eme fontos személyére.

1 Kodály Zoltán: *Visszatekintés I.* Zeneműkiadó, Budapest, 1954, 45-49.

2 Emléktábla őrzi nevét Kassán, szobor Budapesten, Egerben, Dombóváron és a szigetvári várban. Orlai Petrich Soma olajfestményen örökítette meg alakját, Nádasdy Tamás nádor társaságában. Farkas Ferenc zeneszerző kantátát komponált *Tinódi históriája Eger vár viadaljáról*

Tinódi szemtanúi hitelességgel, saját tapasztalat alapján, vagy szavahihető hírvivők elbeszéléseire támaszkodva írta le a török táborban, végvárakban történeteket. Ez tükröződik az 1554-ben, Kolozsváron kiadott *Cronica* című gyűjteményben, mely művei közül 23 éneket tartalmaz: 16 magyar történelmi tárgyú, 2 világtörténelmi eseményt rögzítő, 2 bibliai témát feldolgozó és 3 erkölcsi példázatot leíró éneket. Legismertebb a *Summáját írom Eger várának* kezdetű. A gyűjteménybe foglalt dallamok sokáig a szájhagyomány, személyes továbbadás útján terjedtek és maradtak fenn annak ellenére, hogy kottával adta ki azokat a kolozsvári Hoffgreff nyomda. Azonban a török hódoltság és a háborús viszonyok között a magyar zenei élet, zenei műveltség, erősen visszaesett állapotot tükrözött. Kevesen voltak kottaolvasók, nem is volt igazi igény erre a készségre.

A protestáns énekeskönyvekben Tinódi két énekét a históriás és egyházi énekstílus darabjai között tartjuk számon. A históriás ének sajátosan magyar epikai, illetve műzenei műfaj, amely a 16. században, a török hódoltság korában alakult ki. A *Siess keresztyén* szövegkezdetű ének szaffikus strófájú, tartalmát tekintve Dávid és Góliát történetének megverselése. Célja: tanító példát hozni a harcra, a török elleni, a Gonosz elleni harcra. Közvetlenül keletkezésekor nem használták gyülekezeti énekként, de később bekerült az énekeskönyvekbe. Az eredeti mű 100 strófájából a református énekeskönyv csupán 6 versszakot őriz, melyek az ének fő tanulságát közlik. Az első versszak szinte teljesen eredeti formában szerepel az új, XX. századi énekeskönyvekben, csupán második sorában látható kis módosítás,³ mely énekelhetőség szempontjából jó csere. A második versszak átköltésnek tekinthető, a harmadik versszak az eredeti költemény 79-80. versszakának összeollózása. A 4. versszakban egy szócsere látható,⁴ az 5. versszakban csupán kis módosítás észlelhető.⁵ A 6. versszakban már jelentős a változás. Utolsó strófa lévén, az énekszövegekre jellemző záró szövegformula jelenik meg, mely nem felel meg teljesen az eredeti költeményben szereplő szövegnek.⁶

címmel. Hangfelvételeken szerepelnek énekei, többek között Kobzos Kiss Tamás, Gregor József és a Kaláka együttes előadásában.

3 *Ó törvényből hadakozni tanulni helyett: Régi törvényből harcolni tanulni*

4 *Fejedelemség csak vagyon Istenben helyett: Fejedelemség vagyon csak Istenben*

5 *Ne essél kétségben nagy jóvoltában helyett: Ne ess kétségbe ő nagy jóvoltában*

6 *Dicsérjük Istent nagy hálaadásban, Énekmondásban.*

Dallamvonal tekintetében nem történt változás a közel öt évszázad alatt, a ritmusban helyenként módosultak hangértékek. Jól ismert, kedvelt ének lehetett, mert a XVII. században felbukkant egy változata, később pedig Pécseli Király Imre (1590-1641) írt új verset hozzá, mely Jézus keresztfán elhangzott 7 szavára épül. Az 1744-es kottás kolozsvári énekeskönyvben közölték ezt a változatot, *Paradicsomnak te szép élő fája* kezdetű szöveggel. Csomasz Tóth Kálmán egyházzenesz-lelkipásztor annyira fontos éneknek tartotta Tinódi szaffikus dallamát, hogy német nyelvre lefordította szövegét és közölte abban a kötetben, melyet a reformáció korában keletkezett magyar dallamok külföldi egyházakban történő megismertetésére szerkesztett.⁷ Mind az eredeti szöveggel, mind a mellékalak szövegével ismertté vált az ének, megihletve az egyházi kórusművek alkotóit.

Gárdonyi Zoltán (1906-1986) zeneszerző egy neműkari művet komponált a dallam feldolgozásaként. Az első dallamív unisono indítása után a *cantus firmus* a szopránba helyezte. A második és harmadik szólam, e homofon feldolgozású részben harmóniai kíséretet biztosít. Az első rész záró ütemében a zeneszerző fokozatosan lépteti ki a szólamokat, áthajlást biztosítva a második versszak zenei anyagához. A mű második egységében a középső szólam veszi át Tinódi dallamát, a hosszú hangértékekben haladó harmadik szólam “A” hangzón intonált harmóniai pillérhangokkal támasztja alá azt. A felső szólam szabadon ívelő dallamrajzot ír le, körbe ölelve a fő dallamot, de minden dallamsor kezdetét szünettel indítva előtérbe helyezi az egyházi ének dallamát. Megjegyzendő, hogy e kompozícióban a második versszak szövege nem azonos a gyülekezeti énekeskönyvben olvashatóval.

Birtalan József (1927-2017) erdélyi zeneszerző feldolgozása strófikus. Az egyházi ének első, második, hatodik versszakának szövegét alkalmazva háromszólamú homofon feldolgozású vegyeskari művet alkotott, mely amatőr egyházi énekkarok repertoárjába is besimulhat. A fő dallam mindvégig a szoprán szólamban hangzik fel; a két kísérő szólam dallamába beékelte hajlítások átfutó és elugró hangokat szólaltatnak meg, dinamikusabbá varázsolva a zenei anyagot.

⁷ Csomasz-Tóth Kálmán (közr.): *O wahres Wort – Kirchenlieder aus der Reformationszeit in Ungarn*. Budapest, 2005.

A legkomplexebb Osváth Viktor (1921-1985) lelkész-karnagy feldolgozósa.⁸ Kiemelve az ének 1, 3, 5 és 6 strófájának szövegét, végigkomponált művet alkot, melyben a zenei anyagot strófáról-strófára haladva változatos módon építi fel. Orgonaszólamot is beépít a műbe, mely a kompozíció kezdetén úgynevezett *intonációt* szólaltat meg, ahogy a gyülekezeti éneklés bevezetésekor is szokás; a strófák között átvezető zenei anyagot biztosít; a kórus felhangzásakor pedig, időnként duplázva egy-egy szólam belépési dallamát, harmóniai alátámasztásként szolgál. A mű első nyolc ütemében figyelmünket egy öt hangból álló zenei motívum ismételtetése köti le. Az orgona zenei szövetében a gyülekezeti ének dallamának első, lehajló ívű dallammotívuma jelenik meg, négyszer ismétlődve, a *g-moll* hangnem tonikai akkordjának alap, terc és kvint hangján, majd a hangnem hatodik fokán. Ezt követően egy forgó motívumot ábrázoló *mixtúra*, párhuzamos mozgású, szext megfordításokból álló akkordmenet jelenik meg, mely lefelé haladó dallamívvel, a domináns funkciójú, koronával meghosszabbított akkordra vezet, előkészítve az egyházi ének *unisono* bemutatását. Az egyházi ének dallamát nem fedi el az orgona hangzása, a hangszer csupán harmóniai alátámasztást biztosít, rövid ideig megszólaltatott, alaphelyzetű, vagy megfordításban megjelenő akkordokkal.

A következő versszakhoz átvezető, 12 ütemnyi orgonaszólo zenei anyagában az egyházi ének második dallamsora és annak enyhén módosult íve fedezhető fel. A két ütemnyi dallamív felfele haladó tiszta kvintenként egyre magasabban hangzik fel, szekvenciaszerű ismételtetéssel, fokozatosan eltávolodva az eredeti hangnemtől, de végül visszakanyarodva a *g-moll* tonálisba. A kórus belépésekor csak a női szólamok énekelnek: a szoprán szólamban megjelenő *cantus firmus* az alt szólam ellenpontozza. Ezt az orgonakíséret is duplázza. A kórus harmadik belépését 9 ütemnyi orgonaszólo előzi meg, melyben előtérbe kerül az egyházi ének harmadik dallamsora. A különböző hangmagasságokon történő dallamismétlés ez alkalommal is fokozatosan eltávolít a kiinduló hangnemtől, de a szólo rész végére (43. ütem) visszatér az eredeti hangnem és így beléphet a vegyeskar. A *cantus firmus* a férfi szólamban hangzik fel, a női szólamok pedig egymással terc-, szext párhuzamban, vagy ellenmozgásban haladva válaszolgatnak (két mérőütésnyi távolságra hátra maradva), ismételve a szöveg fő mondanivalóját. A strófa végén

8 Hargita Péter (szerk.) *Meghódol lelkem tenéked, nagy felség – Osváth Viktor egyházi énekdolgozásai*. II. kötet. Két- és háromszólamú vegyeskarok. Kecskeméti Református Egyházközség, Emmaus kiadó, 2011, 24. old.

a szólamok *picardiai terces* akkordban kapcsolódnak össze, mely hangzás a szöveg pozitív üzenetét nyomatékosítja. Az orgona utolsó önálló belépése a módosított terc hangjával indít, majd négy ütemnyi ereszkedő szekvenciával előkészíti a háromszólamú vegyeskar megszólalását. A 16 századi dallam homofon letétjének hanganyagát az orgona duplázza. A mű végén 4 ütemnyi külső bővülés látható, mely *allargando* tempójelzéssel, fokozatosan lassulva, ünnepélyes lezárást biztosít.

Tinódi énekét a kortárs zeneszerző, Vajda János (1949-), az *Istenes ének* című, nagyméretű kompozícióba foglalta be. A Tiszántúli Református Egyházkerület felkérésére írt mű 2017. október 31-én, a Reformáció 500. évfordulójának emléknapján tartott ünnepi istentisztelet keretében hangzott fel először, a debreceni református Nagytemplomban. A mű hét, ismert, protestáns egyházzenei szempontból igen fontos egyházi énekre épül. Első maga a Tinódi ének: *Siess, keresztyén*.⁹ A monumentális mű legelső részében hangzik fel, előbb orgonán bemutatva, majd fiatal gyermekhangon, később női hangokon és végül gyülekezetszerű *unisono* hangzásban. A szólamok énekét fokozatosan gazdagodó orgonakíséret támasztja alá, majd az orgona telt hangzású, improvizatív szólórészét követően, homofon, négyszólamú feldolgozásban hangzik fel az ének.

Gárdonyi Zoltán Tinódi dallamának mellékalakját is feldolgozta. A négy-szólamú vegyeskarra írt *Paradicsomnak te szép élő fája* című kompozíció *é-mollban*, szoprán szólam megszólaltatása nélkül indul. A *cf* az alt szólamban hallható, csak a harmadik, magasra ívelő dallamsortól kezdve kerül át a szopránba. A második versszakban a dallam domináns hangnemben, kvinttel fentebb, *h-mollban*, basszus szólamban kerül bemutatásra, majd a záró, harmadik strófa, újra *é-mollban* jár. A mű harmadik strófájának záró részében rövid, az egyházi ének dallamfordulatait felhasználó, szabad imitációs rész található. A szaffikus strófa utolsó, rövid sora, *Idvességünknek* szövegrésznel,

9 Második az 57. zsoltár *Irgalmazz, uram, irgalmazz nekem* szövegkezdettel, Szenci Molnár Albert szövegfordításával. Harmadik ének *Áldott az a férfi...* kezdettel a Bibliából származó szöveget, Jeremiás könyve 17,7 részét, Károli Gáspár fordításában tárja a hallgatóság elé. A negyedik rész a Váradai énekeskönyvből átvett, ismeretlen fordítótól származó magyar szövegben az 1. zsoltár tartalmát tárja elénk, *Boldog az olyan ember az Istenben...* szövegkezdettel. Ötödikként Balassi Bálint éneke következik: *Adj már csendességet*, majd a *Mi Atyánk* Szenci Molnár Albert fordításában, az Oppenheimi Zsoltárfüggelékéből. A művet Krisztus jövetelén ujjongó szövegtartalom zárja: *Új világosság jelenék*, melyet a Batthyány-kódex szerinti változatban használ a szerző.

augmentált hangértékekkel a szoprán szólamban található. Az egész mű során a kísérő szólamok rövid, ismétlődő motívumokkal, dallamtöredékek hangoztatásával ellenpontozzák a *cantus firmust*. A szerző lassú tempót és többnyire halk dinamikát használ. Az egyetlen *poco forte* rész a harmadik strófa harmadik sorában jelenik meg: „És megszerzője szent békességünknek”. Ez a záró strófa csúcspontja, mely után a hangerő újra *pianissimo*-ig csökken.

Az ismertetett zeneművek rámutatnak arra, hogy Tinódi Lantos Sebestyén 16. századi énekei nem csupán történeti emlékek, hanem a zeneszerzők kompozícióinak köszönhetően élő zenei értékek. A protestáns énekeskönyvekben fennmaradt dallamok évszázadokon átívelve ihlették meg a későbbi zeneszerzőket, akik különböző stílusokban és apparátusokra értelmezték újra azokat. A feldolgozások azt bizonyítják, hogy a hagyomány nem gátja, hanem forrása az alkotó megújulásnak. Tinódi öröksége így a magyar egyházzene folytonosságának és jövőbe mutató erejének egyik legszebb példája.

Irodalom

- Birtalan Judit (szerk.): *Ha folyóvíz volnék – válogatás Birtalan József kórusműveiből*. GraFol Print Kft., Tiszaújváros, 2018.
- Boros-Konrád Erzsébet (szerk.): *Birtalan József pedagógiai és zeneszerzői munkássága*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2011.
- Csomasz-Tóth Kálmán (közr.): *O wahres Wort– Kirchenlieder aus der Reformation-zeit in Ungarn*. Budapest, 2005.
- Hargita Péter (szerk.) *Meghódol lelkem tenéked, nagy felség – Osváth Viktor egyházi énekfeldolgozásai*. II. kötet. Két- és háromszólamú vegyeskarok. Kecskeméti Református Egyházközség, Emmaus kiadó, 2011.
- Kodály Zoltán: *Visszatekintés I*. Zeneműkiadó, Budapest, 1954.